

Nogle oplysninger om beliggenheden af gamle nedlagte tegllovne og om maltekøller på Nr. Nebelegnen

Af Karl Krummes

C. Dalgas skriver i sin bog om Ribe amt 1830, at der dengang ingen store teglværker var i amtet, men »Teglbrænderiet er en Næringsvej, som Mængden driver efter Fornødenhed. Vil man bygge, indretter man sig et lidet Teglværk og graver og bearbejder Leret med sine egne Folk, saa at hele Bekostningen i rede Penge udstrækker sig til den Arbejdet styrende Teglbrænders Løn. Ovnene rummer sædvanligvis 6 til 12.000 Mursteen. Nogle benytter dog ogsaa Teglbrænderiet som en Biernæringsvej og brænde 2 til 3 Ovne fuld i den fra Markarbeidet ledige Tid. I saa Henseende udmærker sig Lunde Pastorat i Vester Herred ved 26 Tegllovne«. I Gredsted var det en æresbeskæftigelse, så den der ikke brændte mindst en ovnfuld årlig, blev udsat for spot. Dannebrogsmænd P. Larsen var den første, der begyndte i denne by. Amtets største teglværker lå dengang i Vejrup og tilhørte Jeppe Poulsen.

I det følgende gives der oplysninger om de teglovne i Blåbjerg kommune,*) som det har været muligt at opspørge. Det har dog ikke været muligt at finde, hvor alle Lunde-Outrups 26 ovne har ligget. I 1881 var der kun 10 tilbage af dem. Når der var så mange teglovne i første halvdel af 1800-tallet, skyldes det, at egnens bindingsværksbygninger i den periode i det væsentlige

*) Lønne sogn havde ingen teglværker.

afløstes af grundmurede, se herom H. K. Kristensen: Nr. Nebel-Lyдум sogne s. 349-52. Om teglbrænding i amtet se iøvrigt C. Dalgas: Ribe Amt 209 ff. T. Tobiasen Kragelund: Gamle Vestjyder fortæller 7-82.

Henne sogn.

1. Matr.nr. 19 a Hjulsagergård, Jens Christensen. I nordvestlig retning fra gården ned mod Filsø ligger en gammel teglovn, der er sunket sammen, mens æltepladsen er fuldstændig intakt endnu. Man kan der se, hvor omhyggelig man har været med at få den rigtige slags ler til murstenene, man har taget en del ler op lige ved æltepladsen, men så må det enten være sluppet op, eller man har ønsket at blande det med andet ler, for der er taget noget 100 m længere mod nord og så igen noget endnu længere nord på.
2. Matr.nr. 9 a Neder Fidde, Villy Christensen. Tegloven har også der ligget i retning ned mod Filsø.
3. Matr.nr. 1 a Over Fidde. Tegloven har ligget lidt sydøst for gården, der ejes af Niels Ditlev Nielsen.
4. Matr.nr. 13 g Dyreby Hede, Svend Jensen. Det er vist det eneste sted, hvor man har brugt det øverste ler til teglsten, og så gravet mergel op neden under.
5. Matr.nr. 13 a Hennebjerg, Kaj Bakkensen. I denne teglovn må der være brændt mange sten, for der er en stor lergrav. Det må have været nogle mægtig gode sten, der er bl. a. bygget to gårde af dem, henholdsvis i 1838 og 1848, og så vidt det kan ses, er der ikke en eneste sten, der er molsket eller forvitret.
6. Matr.nr. 15 a Tebelgårde, Henry Sørensen. Denne teglovn har ligget ved en fælles lergrav, og såvidt det har kunnet opklares, har den været der helt op til århundredskiftet.

7. Matr.nr. 4 e Houstrup, Hans Oluf Hansens Ejendom, kaldet Toften. Der kan godt have været mere end en teglovn, for teglstensbrokkerne har ligget spredt på et stort område. Teglovnen har ligget ved en fælles lergrav, som havde en længde af ca. 1 km og en gennemsnitlig bredde på ca. 75 m. I årene omkring 1850 blev der i vester Houstrup og Lønne Klint bygget mange mindre huse og ejendomme, og da denne teglovn er den vestligste og nordligste i Henne og Lønne sogne og der ikke fandtes ler i Lønne, går man ud fra, at teglstenene er kommen fra denne eller disse teglovne, også fordi så store mængder ler er opgravet.
8. Matr.nr. 3 a Kløvgård, Peder Gade Christensen. Teglovnen har ligget lige syd for gården, ca. 20 m fra landevejen. Da man begyndte at pløje med traktor, kunne man se de gamle hjulspor fra teglovnen og ned mod nordøst til den fælles lergrav, som lå der. Men det har ikke været muligt at finde æltepladsen.
9. Sydvest for Hennegård ned mod Filsø var der i sin tid en hel række ikke særlig dybe lergrave, og der er sikkert taget ler til teglsten, men det har ikke været muligt at finde enten ælteplads eller teglovn med bestemthed.
10. Matr.nr. 3 a Henneby Thomas Jensen. ca. 250 m fra gården har man fundet en ælteplads, men ikke nogen teglovn, og man ved heller ikke, hvor man har hentet leret, men hele gården er ombygget samme år som Hennegård, så der kan muligt have været lidt sammenspil der.
11. Matr.nr. 2 a Dyreby, Ove Jepsen. Der må have været en teglovn på ejendommen, idet ejeren oplyser, at der har været en ælteplads, hvor der lå en mægtig stor flad sten inde i midten og i yderkanten var i en

cirkelrund kreds sat en række store sten. Hele bunden var som sædvanligt pikket med små marksten. Det har dog ikke været muligt, trods forespørgsler hos flere ældre mennesker, at få oplyst hvor tegloven har ligget.

Outrup sogn.

1. Matr.nr. 2 a Skyhede, Chr. Bakkensen. På en udmark nordvest for gården ned mod Rolf sø, skal der ifølge H. Christensens udsagn have ligget ikke mindre end 4 teglovne, og de skulle have været i brug helt op mod århundredskiftet.
2. Matr.nr. 1 b Skyhede, Frede Frederiksen. Denne teglovn lå også ned mod Rolf sø.
3. En teglovn, kaldet Egebjerg teglværk, har ligget sydlig i Rottarp på Egon Madsens jord. Den har været lidt større end almindeligt, og det siges fra den omkring 1895 at være leveret sten til både Klinting og Vesterlund skoler.
4. Matr.nr. 7 b Kastaniegården, Egon Madsen. Ovnene kun til eget brug.
5. Matr.nr. 10, Jacob Jepsens ejendom ved »æ Ting«.
6. På Heltoft har været en teglovn nordvest for gården, sydvest for denne har været en fælles lergrav, hvor leret er hentet, måske har tegloven også været fælles.
7. Matr.nr. 2 a tidligere Theodor Larsen, lidt nord for gården.
8. Matr.nr. 3 a Løftgård, lidt øst for gården. Vist kun brændt til eget forbrug.
9. Matr.nr. 1 b Refsgård, tidligere tilhørende Laurids Madsen.
10. Matr.nr. 7 b Allerslev, Jens Hennebjerg, lidt nord for gården.
11. Matr.nr. 3 a Torbøl, Peder Pedersen, sydvest for

gården. Der var tillige tørrelade, hvad ikke var almindeligt. Æltepladsen har ikke kunnet påvises. Leret er hentet ude øst for gården i skellet mellem eng og mark, hvor der har været mange nu jævnedes lergrave. Lidt længere mod øst, på den anden side bækken, har man gravet tørv. De var så svovlede, at de var uanvendelig i huset, men hedede godt i teglovne. Der er solgt mange sten derfra.

12. I Bækhusen er fundet en ælteplads, men det har ikke været muligt at stedfæste teglovnen.

Lunde sogn.

1. Matr.nr. 1 b Lundager, Tage Lauridsen. Teglovnen har ligget i ejendommens nordvestlige hjørne, og der har været tørrelade til den. Der er lavet sten til salg.
2. Matr.nr. 6 a Kastkær, Peder Henneberg.
3. Matr.nr. 3 b Kastkær, Stefan Adersen. Teglovnen har ligget nær det nordre skel.
4. Matr.nr. 1 a Høllet, Andreas Ingvarsen. Teglovnen har ligget ca. 150 m nordøst for gården, men leret er hentet et andet sted på ejendommen. Der er i denne oven brændt sten til flere gårde, så det må have været en betydelig biindtægt.
5. Lunde Gejl. Daværende ejer, Hans Chr. Henriksen, leverede fra sin teglovn 1885 samtlige mursten til opførelse af Lunde Mejeri. Et gl. kort viser talrige lergrave.
6. Matr.nr. 2 b Øster Debel, Alfred Jepsen.
7. Matr.nr. 7 a, kaldet lille Nåbjerg, Sigvald Thomsen.
8. Matr.nr. 5 a Hundstoft, Holger Pedersen. En teglovn menes at have ligget lidt sydvest for gården. Der er ikke fundet spor af teglovn eller ælteplads, men flere ikke særlig dybe lergrave.
9. I Sønder Rærup, men i Lunde sogn, har sandsynlig-

Nogle oplysninger om teglovne og maltkøller på Nr. Nebelegnen

vis ligget en teglovn. Der er flere lave lergrave, og der er fundet en gammel vej, der på lave steder er fyldt op med marksten.

10. Matr.nr. 1 b Lunde. På denne tidligere Herluf Hansen tilhørende ejendom skal der lidt øst for bygningerne have været en teglovn, men vist kun til eget brug.

Nr Nebel og Lydum sogne.

1. Matr.nr. 26 a Byagergård, Søren Bjerg. Teglovnen lå lige syd for gården Svanholt, men på Byagergårds jord. Leret blev hentet der, hvor senere Nr. Nebel teglværk blev anlagt. Daværende ejer af Byagergård, Niels Pedersen, brændte selv sten til en hel ny gård, og ligeledes, enten året før eller året efter, til en hel gård i Kolle.
2. Matr.nr. 10 d Sædding, Anton Hansen. Teglovnen lå øst for den gamle Borkvej. Der produceredes teglsten til salg.
Trods mange forespørgsler hos ældre folk i Sædding er det ikke lykkedes at opspore flere teglovne i denne del af sognet, hvor der ellers må være rigeligt af velegnet ler, så ovnene har sikkert været der.
3. Matr.nr. 1a Kolle Østergård. 100 m nordøst for gården, der forøvrigt nu er udstykket, viser en bred sænkning i marken, grænsende ned til Tyrehøjvejen, hvor lergraven har været. Teglovnen har ligget lige øst for graven.
4. Matr.nr. 3 a Kolle, Jørgen Carlsen. Lergrav, teglovn og to runde æltepladser har ligget lige i vest for gården ned imod Tranmose enge. Der blev i året 1859 af de brændte sten opført en hel ny gård, den tidligere havde ligget umiddelbart vest for Kolle Vestergård.
5. Matr.nr. 2 b Rærup, Åge Ebbesen.

6. Der har været en eller måske to teglovne i Lydum plantage, men matr.nr. er ikke oplyst.

Kvong sogn.

1. Matr.nr. 1 a Kammesgård, Rasmus Frandsen. Gården har været i slægtens eje i mange generationer. Teglovnen lå ca. 100 m nord for gården, mens ælteplads og tørreplads lå ved en fælles lergrav på ejendommen. Æltepladsen, der nu er overgroet med lyng, er ca. 8 m i diameter, brolagt med små sten i bunden, og med et ca. 40 cm højt stensat dige rundt om. Der var ingen forhøjning i midten til driveren at stå på, men derimod en egepæl, beregnet til at hægte et stykke tømmer eller bom på, som nåede ud til yderkanten af pladsen og der tildannet som aksel og forsynet med et hjul. En halv undervogn, bagvognen, kobledes til bommen, og når så æltestudene spændtes for og dreves rundt, æltede både vogn og stude. Efter hver tredje omgang flyttedes langjerret, hvormed vognen var fæstnet til bommen, lidt indad, så hjulene, der begyndte foruden, kom i nyt spor og således sammen med studene gennemæltede leret på hele pladsen. Fra en mergelgrav i nærheden var lavet en rende, hvori man øste vandet op, det løb så hen i en lille brønd ved siden af æltepladsen og kunne derfra øses op over leret. Lige ved siden af æltepladsen lå tørrepladsen. Den var ca. 12 m på hver led og en del af den havde været overdækket, men om det var med lyng eller flavtørv, huskedes ikke. Tørv til brændingen har man gravet i den vestlige del af gårdens areal. Disse tørv hedede godt, men var stærkt svovlede og ikke anvendelige inde i huset. Teglovnen, der som nævnt lå hjemme ved gården, var beregnet til 4000 sten. Det kunne ses, at der havde været et lille forrum, og i det skulle der i

siderne have været gravet jordbænke ind i brinkerne, beklædt med katskægtørv. Dette rum var så overdækket med rafter belagt med store katskægtørv. Det har nok været der, man har holdt »Tæjlovnsjov«. Rasmus Frandsen fortæller også, at inde midt i stuehuset var der en lille ølkælder til det hjemmebryggede øl. I den tid brændingen stod på, bryggede man 24 kander øl hver tolvte dag - en kande er 2 liter. Rasmus Frandsen fortæller også, at der i den øvrige del af Kvong vestersogn ikke fandtes ler egnet til teglbrænding, så Kammesgård teglovn har nok været stærkt benyttet, også til brænding af sten til salg.

2. Matr.nr. 5 b Hallum, Ove Toudal Frandsen. Ovnens har ligget sydvest for gården.
3. Matr.nr. 3 h Hallum, Villy Vad. Ovnens har ligget sydvest for gården.
4. Matr.nr. 7 a Hallum, Ravn Pedersen. Ovnens har ligget syd for gården på grænsen mellem mark og eng.

Maltkøller.

I Fra Ribe Amt 1970 er der givet en skildring af maltkøller og deres brug. I tilknytning dertil skal her gives oplysninger om køller i Blåbjerg kommune. Der var gerne to eller tre kølhuse i hvert sogn, anbragt hvor beboerne har kunnet enes om at bygge dem. Det har været ret vanskeligt at opspørge, hvor kølhusene har ligget, for det er for de flestes vedkommende næsten hundrede år siden, de har været i brug. Det er lykkedes at få oplysninger om de nedenfor anførte.

Henne sogn.

1. En maltkølle på matr.nr. 3 b lå i skellet mellem Henebjerg og Klinting. Den har oprindeligt ligget på

Nogle oplysninger om teglovne og malkøller på Nr. Nebelegnen

matr.nr. 4 a i Hennebjerg, men er så flyttet ca. en km længere vest på. Den har været benyttet inden for et stort område idet både Kolle i Nr. Nebel sogn og Stausø, Hennebjerg og Klinting i Henne sogn har fået maltet der. En gammel mand fra Kløvgård har fortalt, at han som ung havde været der og fået maltet. Der var en fast mand til at passe fyringen og og tørringen. Han hed Jeppe E. Knudsen, men gik under navnet Jep Søndergård.

2. Matr.nr. 2 a Over Fidde, Søren Kjærgård. Det har ikke været muligt nu at stedfæste Malkøllens beliggenhed på ejendommen.
3. Matr.nr. 4 a Houstrup. Malkøllen har ligget lige nord for matr.nr. 16 a.
4. Der har ligget en malkølle ca. 300 m ret øst for Lønne gamle skole, lige nord for vejen til Lønnehede.

Der har antagelig også været en malkølle ved Hennegård, men det har ikke været muligt at stedfæste den.

Outrup sogn.

1. Det har ikke været muligt at få oplysning om mere end en malkølle i Outrup. Den lå i Skyhede. (efter H. K. Kristensen).

Nr. Nebel sogn.

1. Matr.nr. 3a Nr. Nebel, Arne Svendsen, lige øst for gården.
2. Der har ligget en malkølle på en umatrikuleret parcel udlagt til fælles lergrav nu tilhørende Arne Poulsen, Sædding, øst for vejen Nr. Nebel - Lydum og nord for vejen derfra mod øst til Sædding hede.

Lunde sogn.

1. Matr.nr. 1 a Kastkær, Alfred Kristensen.
2. Efter fleres udsagn har der ligget en maltkølle i Lundager, men det har ikke været muligt at få oplyst hvor. Antagelig har den ligget i den østlige bydel, hvor gårdene menes tidligere at have ligget samlet.

Kvong sogn.

1. Der har ligget en maltkølle lige ved gården Kammesgård.